

'מושב ועומד מהר סיני הוא' –

'...וכ"ק אבי אדמו"ר זצלה"ה הקשה, הא כל התורה כולה קבלו עליהם באלה ובשבעה, אם כן בכל עבירה ועבירה נמי הרי הוא עובר על 'לא תשא', ולמה לא יהיה החומר הנ"ל בכל עבירות שבתורה, עכ"ד.

ונראה ליישב דהנה שבעת הר סיני לדורות הבאים היא חלה משום דכל הנשמות העתידות להבראות שם היו, ואף דאין ביד הנשמה לבדה לעשות מאומה אלא בצירוף הגוף, בהכרח לומר דהשבעה היתה שתכניס מחשבות טובות בגוף לעוררו וללמדו להשכיל ולהיטיב, כי זוהי תעודת הנשמה ולדבר הזה נשתלחה לעולם-הזה, וכמו שיסד רבי יהודה הלוי זצ"ל בפייט ברכי נפשי שקודם תפילת נעילה. ובכן אם הנשמה עשתה מה שעליה לעשות, לעורר את הנפש המתאווה והגוף שיתאוו לעשות רצון אביהם שבשמים, אף שאין הנפש המתאווה שומעת לנשמה, ותתגבר ותמשול על כחות הנשמה – שוב אין על הנשמה אשם, שהרי היא עשתה את שלה אלא שהנפש המתאווה התגברה עליה. וגדולה מזה איתא בדברי חכמי האמת, שעוד קודם שעושה אדם העבירה הנשמה מסתלקת ממנו. על כן אם הנשמה עשתה את שלה ובראותה שאין הנפש המתאווה שומעת לה – היא מסתלקת ממנו, ממילא שוב אין כאן עונש שבעה כלל, כי הנשמה היא עשתה את שלה והיא אנוסה ומסתלקת, והגוף והנפש המתאווה הרי לא היו שם, ולא חלה השבעה עליהם. ועל כן בשבעת הר סיני אין נפרעין ממנו על 'לא תשא', אלא דוקא על שבעה שנשבע בעולם הזה בגוף ונפש.

וממוצא הדברים שבקיום מצות עשה שמשותפים בזה כל חלקי האדם, הנשמה והנפש המתאווה והגוף – שוב מקיים מצות השבעה.

וידועין דברי הרמב"ם בפירושו לאבות שמעונשן של עבירות אתה יודע מתן שכרן של מצוות, שממה שהמחלל שבת נסקל אתה יודע כמה גדול שכר המשמר את השבת. כמו כן יש לומר שמעונש של העובר על השבעה אתה יודע שכר המקיימה, ואם כן בקיום כל מצוה ומצוה שבתורה כמה יגדל שכר הנשמה שקיימה את השבעה, והגוף והנפש המתאווה שהיה לה לסייע בקיום השבעה' (שם משמואל שבועות תרע"ח ליום ב'. וע' חזו"א י"ד ב,כז; מנחת שלמה נב ד"ה וכן מצינו). על ענין השבעה קודם מתן תורה ואצל בני נח – ע' בספר ישראל קדושים עמ' 81 ואילך. וע"ע במובא ביוסף דעת נויר סא.

עוד בענין שכר המצוות מול עונש העבירות – ע' ביוסף דעת שבת קלב.

דף כג

'ודלמא על ידי אניגרון, דאמר רבה בר שמואל: אניגרון – מיא דסילקי. אכסיגרון – מיא דכולהו שלקי'. 'אניגרון' הוא תבשיל מוצק, יש שהוא עשוי מסילקא (= תרדין) ויש משאר שלקות. [ולשון רבה בר שמואל 'אניגרון – מיא דסילקי...'], שמשמע שהוא מים ולא התבשיל עצמו – אפשר שדבריו מוסבים על התוספתא (המובאת בירושלמי שביעית ה,ב) בנוגע לאכילת פירות שביעית 'אין מחייבין אותו לשתות אניגרון ולא איקסגורון', – ופרש רבה בר שמואל 'מיא דסילקי...', כלומר אע"פ שאסור להפסיד פירות שביעית אינו חייב לשתות את שיירי המים שתבשיל זה, אע"פ שיש בהם מפירות שביעית] (עפ"י חזון איש שביעית י,ד).

ופירוש דחיית הגמרא הוא שניתן לקיים הפסוק ואכלת... תירשך בכגון שבישל תבשיל זה ביין של מעשר-שני והרי עתה היין בתבשיל נאכל ולא נשתה (עפ"י ר"י בן מגאש).

מבואר שאע"פ שרוב היין עשוי לשתיה, אך כיון שדרכו גם בעשיית תבשיל – מותר לעשותו מיין של מעשר-שני, והוא הדין של שביעית, שדין אחד לזה ולזה, כמבואר במשנה בשביעית ח,ב. [וערשב"א שהגמרא יכולה היתה לומר כגון שמתבל פתו ביין. ומבואר שגם זה מותר, עכ"פ אם הדרך לעשות כן בעלמא]. ולכאורה נראה שאין חייבים לשתות את הנוזלים הנשארים מאניגרון שבושל ביין, כשאר מי אניגרון או יין שעם השמרים שאין צריך לשתותו. ואעפ"כ מותר ליטנו שם לכתחילה על דעת כן כיון שכך הדרך לעשות. וצ"ע.

'אמר ליה אביי: אלא מאי שתיה בכלל אכילה, אימא סיפא 'שבועה שלא אוכל ושלא אשתה ואכל ושתה חייב שתים' – כיון דאמר 'שלא אוכל' איתסר ליה בשתיה, כי אמר 'שלא אשתה' אמאי חייב?'. לכאורה, יכול היה להשיבו 'לטעמך מי ניהא' והלא אם שתיה איננה בכלל אכילה מדוע חייב שתים הלא אין שום יתור בדבריו כדי שנאמר שהתכוון לשתי שבועות, ורק אם שתיה בכלל אכילה מוכן שחייב שתים, שלא היה לו לומר 'ושלא אשתה' כי השתיה כלולה במה שאמר 'שלא אוכל', ומכך שייתר בלשונו 'ושלא ישתה' נתכוין לשתי שבועות. (ונראה לכאורה לדייק טעם זה מלשון הרמב"ם הל' שבועות ד,ו).

ויש לומר שהיה אפשר לפרש חייב שתים מפני שהיה לו לומר 'שבועה שלא אוכל ואשתה', ומכך שאמר 'ושלא אשתה' משמע שלחלק יצא. [ואין לומר, אילו היה אומר 'שלא אוכל ואשתה' היה במשמע שנשבע שלא יאכל וגם נשבע שישתה – שאין במשמע כן, כי אז היה צריך לומר 'שלא אוכל אלא אשתה', או 'שלא אוכל ושלאשתה', וכשאומר כאחד 'שלא אוכל ואשתה' – משמע לא אוכל ולא אשתה]. אלא שיש לפקפק ולומר שאילו היה אומר 'שלא אוכל ואשתה' היה משמע שאסור רק בשניהם יחדיו ולא באחד מהם, לכן הוצרך ל'לא לא'. ויש לדחות שאם כן היה לו לומר 'ולא אשתה', מאי 'ושלא אשתה', – משמע כאילו הזכיר שוב שבועה שלא אשתה, אלא שקיצר.

וכל זה לפלפולא, אבל כבר הביאו האחרונים מדברי הריב"ש (בתשובות קנט רצא) ששתי פעולות שאינם מאתו הסוג, הנכללות בשבועה – הרי הן מחלקות השבועה לשתים [אלא אם הכלילין בפרוש לשבועה אחת], וגם ללא ייתור לשון – חייב שתים. הלכך אילו שתיה אינה בכלל אכילה הרי זה נידון כאכילה ועשית מלאכה שהן כשתי שבועות.

[ובספר אבי עזרי (חמישאה, שבועות ד,ג) יש תוספת חידוש, שכתב בשיטת הרמב"ם שמשום כך צריך לילפותא מן התורה ששתיה בכלל אכילה, ולא די בלשון בני אדם (וע' בראשונים שעמדו על זה) – שאילו לא שהיתה השתיה נקראת 'אכילה', אם אמר 'שלא אוכל' ואכל ושתה – חייב שתים, היות והשתיה פעולה נפרדת מהאכילה ואינה כלולה בה אלא בלשון בני אדם שכשואמרים אכילה כאילו אמרו גם שתיה. והביא כן בשם חמדת שלמה (יבמות לג.). וסברא מחודשת היא].

ועדיין יש מקום בסברא שהנשבע 'שלא אוכל ולא אשתה' [ולא 'ושלא אשתה' כדתנן וכלשון הרמב"ם ד,ה. אך ע' לשון הרדב"ז שם ה"ג] אין דעתו לשבועה נוספת אלא לפרט כוונתו שאף השתיה כלולה בשבועה, הגם ששתיה בכלל אכילה ולא היה צריך לפרט, רצה להוציא מכלל ספק. ועכ"פ מסתבר לכאורה שנאמן יהא לומר שכך היתה כוונתו.

'ודלמא לכוס... ודלמא פת חטין לאכול, שעורין וכוסמין לכוס... ודלמא על ידי תערובת...'. הראשונים דנו האם כל אותן אפשרויות שהעלו כאן נכוונות אליבא דאמת, או שמא הכוונה בסברות אלו רק לפי דעתו של הנשבע, שסובר אם אומר כך יהא במשמע כך ולכן אין ייתור בלשונו כשהוסיף, אבל לדינא אינן אמת, כגון אם אומר 'פת חטין' ושל שעורין ושל כוסמין' אין הכוונה לפת אחת המעורבת ממינים אלו.

והסיק הרמב"ן שאמנם מסתמא יש להחמיר במשמעויות אם אינו זוכר דעתו בשעת הגדר, אך נאמן לומר שנתכוין בדבריו למשמעות הממעטת. וכדין 'סתם נדרים להחמיר, ופירושם להקל' (נדרים יח:).

וכל אריכות הסוגיא בשקלא וטריא זו, בין ברישא בין בסיפא, אינה אלא ללמדנו דינים והלכות אגב גררא, של הלשונות והמשמעויות השונות (מובא ברישב"א. וערשב"א ר"ן ת"ח ורש"ש).

(ע"ב) 'אימא וכן של שעורין וכן של כוסמין, פת פת למה לי שמע מינה לחלק'. אף על פי שבאמרו 'פת' 'פת' קיצר בלשוננו – מכל מקום אין דרך להזכיר 'פת' אם לא לחלק. וכן להלן בסמוך – מכך שהזכיר המשקים משמע לחלק (עפ"י רא"ש).

'...וחד אמר: אכללי נמי מיחייב. הכא מאי?... – האם נאמר, מכך שלא אמר 'שבועה שלא אוכל פת חטין, שבועה שלא אוכל פת שעורין... 'אלא 'שבועה שלא אוכל' על כולם, הרי נתכוין לכללם בשבועה אחת, שגם אם יאכל מכל אחד פחות מכשיעור – יצטרפו לכשיעור, מצד שני מועיל פירוטו 'פת... פת... 'שאם אכל מכל אחד כשיעור, חייב על כל אחד. או שמא אין לדייק כן (עפ"י ר"י אבן מגאש).

'אמר רבא: הכי השתא?!... הכא אי סלקא דעתך איתא בכללא אפרטי אמאי מיחייב, מושבע ועומד הוא'. יש להעיר, אמנם מוכח הדבר מן הדין, שאילולי שכוונתו לשבועה כוללת לא היו חלות השבועות הנוספות, אך אין כאן נימוק מדוע לא נאמר באמת שכוונתו לשבועה כללית, כמו שם, ואכן לא יחולו השבועות הפרטיות?

וצריך לומר שכיון שרואים שדעתו לעשות שבועות פרטיות, מכך שאמר 'פת פת', הרי מוכח שאינו רוצה בשבועה כללית, כי אם תחול הכללית הלא הן לא יחולו. אך צריך להניח לפי זה דכולי עלמא דינא גמירי, ויודעים שאם תחול השבועה הכללית לא יחולו הפרטיות (אילת השחר. וע"ש עוד). ולכאורה י"ל באופן אחר: לעולם אין כוונתו לשבועה נוספת כוללת שהרי הפירוט נצרך לפרש מהו 'שלא אוכל', ובלעדי שפרט אין אנו מבינים כוונתו, כי 'שלא אוכל' משמע הכל. לא כן בשבועת הפקדון, שבאמירתו 'אין לך ביד' די בה להחל שבועה פרטית. (וחילוק זה העיר באיה"ש. וע"ע בתורת חיים) – אלא שבכל זאת נסתפקו שמא אין לחלק בכך, וגם כאן כוונתו לכללית. והוכיח רבא מן ההלכה שמוכרח שאינו כן. ולא הוצרך לפרש טעם החילוק, שאותו כבר ידענו בשאלה.

'הא גופא קשיא, אמרת שבועה שלא אוכל ואכל אוכלין שאין ראויין לאכילה... פטור, והדר תני שבועה שלא אוכל ואכל נבילות וטריפות שקצים ורמשים – חייב. מאי שנא רישא דפטור ומאי שנא סיפא דחייב?'. אין נוח למקשה לפרש שהרישא מדברת בדברים שאינם נאכלים מצד טבעם כגון עפר שאין זה בכלל 'אכילה' בלשון בני אדם, והסיפא בדברים הנאכלים במציאות אלא שאסורים [ולפרש"י להלן אכן חילוק זה קיים למסקנא. אך יש לבאר דקארי ליה מאי קארי, שהקשה והוצרך להעמיד רישא בסתם וסיפא במפרש] – יתכן, לפי שבכלל 'שקצים ורמשים' יש כאלו שאינם ראויים לאכילה כלל, וכמו מאכל סרוח (כמו שכתבו התוס' כד. בד"ה אלא). ואכן לפי המסקנא לשיטת רש"י, לכאורה צריך לומר שדברים כגון אלו אינם כלולים בדברי הסיפא אלא רק שקצים ורמשים הראויים מצד המציאות להאכל. אך שמא היות ואסרה תורה אכילת שקצים הגם שאינם ראויים כלל למאכל אדם – הרי זו 'אכילה' ושונים מעפר (וצ"ע בתורא"ש ובמהרש"א להלן. וע"ע תורת חיים).

'בשלמא רבי יוחנן לא אמר כריש לקיש דמוקים לה למתניתין כדברי הכל' – ואילו ריש לקיש מעמיד משנתנו כרבי עקיבא ולא כחכמים, כי פשט המשנה משמע שסתם ולא פירש חצי שיעור (רמב"ן יעוד).

הלכך הולכים לחומרא (ר"ן. וענמו").

ג. 'שבועה שלא אוכל נבלה' – לא חלה השבועה (ואין בו כלל חיוב שבועה, בין אכל בין לא אכל. רמב"ם ה,יא) אלא בכולל דברים המותרים עם דברים האסורים ואלו דברבן (רב ושמאל ור' יוחנן). ולפי ריש לקיש לא חלה השבועה אלא לרבי עקיבא שחלה השבועה על כל שהוא, או לחכמים – במפרש חצי שיעור. א. יש אומרים שחלה השבועה על חצי שיעור אפילו למאן דאמר ח"ש אסור מן התורה, כיון שאינו איסור מפורש (עתוס' רמב"ם ה,ז ריטב"א ור"ן; מאירי להלן כה.). ויש חולקים (עפ"י רמב"ן ורשב"א [מלבד למ"ד איסור חמור חל על איסור קל, יש כאן תוספת חומרא דמלקות בשבועתו]. עריטב"א).

ב. לפרש"י, אף בסתם 'לא אוכל' הריהו כולל דברים המותרים עם האסורים. ולפרוש הר"י בן מגאש וריטב"א, בסתם אין דעתו אלא על דברים המותרים. וכן דעת הרמב"ם (שבועות ה,ו. [וערדב"ז הל' שבועות ד,יב] וכ"ה במאירי כה. ונראה לכאורה שאם אדם זה עברין ורגיל באכילת איסורין – גם הם בכלל שבועתו).

ד. נזיר שאמר שבועה שלא אוכל חרצן, נסתפק רב אשי האם דעתו על דבר המותר כלומר במשהו, או על כזית דוקא. ופשוטו ספיקו שלא חלה שבועתו, כיון שדעתו על כזית ולא חלה שבועה על איסור. לפי הצד בספק של רבא שבחרצן אסור בכל שהוא – תחול שבועתו (רמב"ן וריטב"א. ולהרמב"ן זהו רק למ"ד חצי שיעור מותר מה"ת, והתוס' ועוד ראשונים חולקים, כנ"ל). ואולם הרמב"ם (שבועות ה,ח), הגם שפסק בשאר כל אדם בחרצן פחות מכשיעור ספק – בנזיר פטור בודאי, כי אין דעתו אלא על כזית שהוא מושבע עליו. (הר"ן תמה על סברת הרמב"ם. וע' כס"מ).

דפים כב – כג

- לה. א. 'שבועה שלא אוכל' – האם נאסר בשתייה? 'שבועה שלא אשתה' – האם נאסר באכילה?
 ב. 'שבועה שלא אוכל ולא אשתה' ואכל ושתה – כמה חייב?
 ג. הנשבע שלא לאכול, ופרט בשבועתו מינים מסוימים ואכל את כולם – האם חייב אחת או חייב על כל מין ומין?
 א. נשבע 'שלא אוכל' – אסור בשתייה, שהשתיה בכלל אכילה (רבי חייא בר אבין בשם שמואל. אם מסברא: שכן הוא לשון בני אדם, אם מן הכתוב: ונתתה הכסף... וביין ובשכר... ואכלת...). אבל נשבע 'שלא אשתה' לא נאסר באכילה, שאין אכילה בכלל שתייה.
 וסייע רבא ממשנתנו שהשתיה בכלל אכילה בשבועה. ואילו אביי הקשה על כך, ויישב רבא קושיתו.
 א. מדובר בדבר שדרכו בשתייה, אבל מאכל שהמחהו ושתהו – אינו בכלל 'אכילה' של תורה אלא במקום שנתרבה בריבוי מיוחד (עפ"י תוס' חולין קכ. אך אין מדובר שם לענין שבועה. ושם בלשון בני אדם גם זה בכלל 'אכילה').
 ב. יש לומר שבלשון תורה אף אכילה בכלל 'שתייה', ככתוב יין ושכר אל תשת ומרבים מזה (בכריתות יג: דבילה קעילית (עפ"י רמב"ן ורשב"א).
 ג. הנשבע 'לא אשתה', נראה ששיעור חיובו רביעית הלוג כשאר איסורים (רמב"ם ד,ד).

ב. תנן: 'שבועה שלא אוכל ושלא אשתה' ואכל ושתה – חייב שתים. ופירשו בגמרא אעפ"י ששבועת 'שלא אוכל' בעלמא כוללת שתיה וא"כ מדוע יתחייב על השבועה השניה – כאן גילה בפירוטו שכוונתו ב'שלא אוכל' על אכילה גרידתא ונמצא כנשבע על אכילה בפני עצמה ועל שתיה בפני עצמה.
 נשבע בסדר הפוך, 'שלא אשתה ושלא אוכל' – משמע בתוס' לפי תירוצם השני (וכן צדדו כמה ראשונים) ששבועתו השניה אינה אלא על אכילה, הלכך אם שתה אינו חייב אלא אחת. ואולם לפי תירוצם הראשון [ואליבא דרש"י כד.] יש מקום לומר ששבועתו השניה כוללת אכילה ושתיה [ורק כשאין השבועה השניה מוסיפה על הראשונה אמרים שגילה כוונתו בראשונה לאכילה גרידתא]. ולפי צד זה אפילו שתה חייב שתים. [בלשון התוס' משמע ששתה וחזר ושתה, ורעק"א העיר הלא אף בשתיה בפעם אחת יתחייב שתים שהרי עבר על שתי שבועות. וכן הוא בתורא"ש ורמב"ן וש"ר].

ג. 'שבועה שלא אוכל פת חטים ופת שעורים ופת כוסמים' ואכל – חייב על כל אחת ואחת. והעמידו בגמרא כשיש יתור בלשוננו [כגון 'פת... פת...'] והיו לו לפרט המינים על 'פת' אחת. או כגון שהיו מונחות לפניו ולא אמר 'אלו' או 'כמינים אלו' אלא פירטם וכד'. או כגון שהיה חברו מפציר בו בוא ושתה עמי יין ושמן ודבש, ואמר שבועה שאיני שותה יין ושמן ודבש, והרי היה לו לומר בקצור 'שלא אשתה עמך']. אבל בלאו הכי (כגון 'שבועה שלא אוכל היום בשר פת וקטנית. רמב"ם ד,ה) – חייב אחת (ומצטרפים לכזית. ראשונים), ששבועה אחת היא אלא שהוצרך לפרט מה נכלל בשבועתו ומה אינו נכלל. כאשר יתר בלשוננו והרי כאן כמה שבועות פרטיות, אין כאן שבועה נוספת כללית על שלשתם [ואם יאכל מכל מין פחות מכשיעור פטור, גם אם ביחד אכל כזית. כ"מ בגמרא, וכן מפורש בראשונים] – שאם כן הרי לא היו חלות השבועות הפרטיות על השבועה הכוללת (רבא).
 נשבע 'שלא אוכל פת חטים ושעורים וכוסמין' דנו הראשונים אם במשמע לאסור [אף] פת שעורים וכוסמין או פת בלבד. וכן כשאמר 'פת חטים ושל שעורים ושל כוסמין', האם במשמע לאסור פת של תערובת. וכתב הרמב"ן שבכל אלו נאמן לפרש אחר כך כוונתו. ואם אינו זוכר יש להחמיר. (וע"ע במאירי).

דפים כג – כד

לו. מה הדין באופנים דלהלן?

- א. נשבע שלא יאכל, ואכל דברים האסורים באכילה; (נשבע שיאכל, ואכל דברים האסורים באכילה).
- ב. 'קונם אשתי נהנית לי אם אכלתי היום' ואכל נבלות וטרפות שקצים ורמשים.
- ג. נשבע שלא יאכל שחוטות ונבילות.
- ד. נשבע שלא יאכל חצי שיעור של נבילה.
- ה. נשבע שיאכל חצי שיעור של נבילה.
- א. שנינו: 'שבועה שלא אוכל' ואכל נבילות וטרפות שקצים ורמשים – חייב. ורבי שמעון פוטר. בתחילה העמידו בגמרא משנתנו במפרש שלא יאכל נבלות [וכלל עמהם דברים המותרים, או שנשבע על אכילת חצי שיעור שאינו מושבע ועומד עליו מהר סיני], אבל ב'שלא אוכל' סתם – אין הדברים האסורים בכלל שבועתו כיון שאינם ראויים לאכילה, הלכך אם אכלם פטור. אוקימתא זו יכולה להשאיר למסקנא לריש לקיש, וכן הוא נשאר לרבי יוחנן – לפי גרסת הרבה ראשונים. אבל לפירוש רש"י למסקנא אליבא דרבי יוחנן הנשבע בסתם שלא יאכל, ואכל נבלות וטרפות – חייב לחכמים הסוברים איסור חל על איסור ב'כולל'. ורבי שמעון פוטר, שאין לו 'כולל'.